

CSALÁD ÉS ISKOLA.

NEVELÉS-OKTATÁSÜGYI SZAKKÖZLÖNY,

szülők, kisednevelők, tanítók és a nevelésügy ba. átai számára.

KIADJA A KOLOZSMEGYEI TANÍTÓ-TESTÜLET.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Rieger Imre.

Belmunkatársak: DR. BARTÓK ISTVÁN, BOD PÉTER, BOROS GYÖRGY, DR. CSERNÁTONI GYULA,
CZIRJÁK ALBERT, DR. FERENCZI ZOLTÁN, SÁNDOR JÓZSEF.

Megjelenik — július és augusztus havakat kivéve — havonként kétszer, legalább egy ivnyi tartalommal.

Előfizetési ára: egész évre 3 frt, félévre 1 frt 50 kr.

Pályázatok s egyéb hirdetések petit soronként 3 kral számítatnak.

E közlöny beltartalmát illetők a szerkesztőhöz (Lyceum-épület); az előfizetési pénzek, hirdetések és reklamációk pedig — NAGY KÁLMÁN közs. isk. igazgató-, egyleti pénztárnok címén — a kiadó hivatalba (Feleki út 1. sz. a.) küldendők.

Az ismétlő oktatás.

Ama tétel, melyet a magas kormány a III. orsz. képv. tanítógyűlésre 3. szám alatt kitűzött, nemcsak mindenoldalu megvitatást, hanem sürgős és sikeres intézkedést kíván.

Az ismétlő oktatás eddig leginkább csak papíron volt; nagy ideje már, hogy tényleg és mindenütt létezzék. 1884 óta van kereskedő és iparos tanonez iskola; ezek fenntartására részint az érdekeltek, részint a községek kötelezvék s e mellett állami segély is járul. Így amaz iskolák léte biztosítva van s ismétlő oktatásra csak azok utalvák, kik ama 2 osztályba nem tartoznak, magasabb fokú iskolába nem járnak, a kik tömegükben földművelők, gazdálkodók lesznek. Még inkább így lesz akkor, ha min. rendelet intézkedik, hogy a hol külön kereskedő és külön iparos tanonez iskola nem létesülhet, ott azok részére egy iskola tartassék fenn s csak ott részesüljön mind egy ismétlő oktatásban, a hol azok számuk csekélysége miatt külön iskolázásra nem rendelhetők.

E szerint az ismétlő iskolák kétfélék:

1-ször olyanok, melyekben csupán a földművelő, gazdálkodó gyermekek tanulnának, és

2-ször olyanok, melyekben ezek a kereskedő és iparos tanonezokkal együtt nyernének oktatást.

Feloszólnának még fiu- és leány ismétlő iskolákra.

Az 1868. XXXVIII. t. cz. nem intézkedik világosan az ismétlő iskolák fenntartásáról s nem mondja azt sem, tartozik-e a néptanító azokban is tanítani?

Szerintem ezen kérdések intézendők el legelőbb.

Az említett t. cz. szelleméhez képest minden iskola fenntartó köteles az ismétlő iskolák fenntartására. Mért nem köteleztettek hát eddig? Mert a mindennapi iskolák fenntartása is sok ügyyel-bajjal, silány módon történik legtöbb helyt, és mert az azokban való tanítás a tanítótól már sok, igen sok órát igényel, annak erejét nagyon kihatásnája, úgy hogy ő ezek mellett is képtelen már természetben kapott, avagy készpénz fizetését külön munka, vagy mellékkereset által annyira kiaknázni, illetve nevelni, hogy belőle a legegyszerűbben megélhessen. E körülmények okozzák, hogy sem tanító, sem iskolafenntartó nem igyekszik az ismétlő tanfolyam létesítésére, sem az állam nem mutat

kedvet ennek szorítása által mindkettő nagyobb megterhelésére.

Ezekből, de meg az ismétlő iskolák fontosságából — mely nem tudom, mért állana alább, mint az ip. tanonez iskoláké? — következőleg a fenntartásra nézve így vélekedem:

Első sorban a mindennapi iskola fenntartói tartásák fenn az ismétlő iskolát;

ha képtelenek, tartásák fenn a községek önerejük-ből, esetleg államszegélylyel, megjegyezvén, hogy helyiség adására a mindennapi isk. fenntartói kötelezvék mindig.

A tanítók díjazandók volnának, mint a hogy fizetést kapnak az ip. tan. iskolák tanítói. E díjazás lehet mérsékelt s az ism. iskolások által fizetendő évi csekély beiratási pénzből jobbára kitelnék, különösen akkor, ha a község e beiratási díjat a nagyon szegény tanulók helyett saját pénztárából fedezné.

Az ismétlő iskolák közvetlen felügyeletét az azt fenntartó hatóság, legjobb volna ha a község — bizottság által — gyakorolná.

Főbb vonásaiban így vélném az ism. iskolák szervezését: lenne hasonló az ip. tan. iskolák szervezéséhez, mert maga az iskola sem más, mint ez, czélozván egyik a földművelők, mások az iparosok szellemi előre haladását.

Az ismétlő iskolai oktatás — a törvény szerint — 3 évig tart. Legyen, de igen sok helyütt, mondhatnám: mindenütt előkészítő osztály is kell, hogy amaz iskola legalább olyan tanulókat kapjon, kik irni olvasni tudnak s a számolásban sem épen járatlanok. Ez okból a fiukra nézve nem azt mondanám ki, hogy 15 éves korig kötelesek tanulni, hanem ezt: kötelesek ism. iskolába járni addig, míg annak 3 évi folyamát elvégzik, 18 éven túl azonban nem. Lányokra nézve maradna a 15 év.

Az ismétlő iskola tanidejére s osztályokra való felosztására tekintve különbséget kell tennünk a szerint, a mint a községben 1 vagy több tanító van.

Mindenki belátja, hogy ismétlő iskolába fiuk s lányok együttesen nem járhatnak.

A mely községben egy tanító van, ezt az ism. isk. előkészítő osztálylyal, 3 külön csoporttal, külön fiu- és leány osztályokkal nagyon tulterhelné. Itt nincs más

mód, mint úgy a fiukat, mint leányokat két csoportba osztani: kezdőkre, a kik irni, olvasni, számolni épen nem, vagy kevéssé tudnak s aztán haladókra. Így volna 4 csoport heti 2 órával, — tanítóra nézve heti 8 óra. Ez is több sokkal mint a törvény által mondott 5, illetve 2 óra, pedig annyinak a cél érdekében okvetlenül lennie kell.

A mely községben két tanító van, ott egyik tanítaná a fiukat, másik a lányokat 3—3 csoportban, az 1-ső heti 3, a 2-ik és 3-ik csoportot heti 2—2 órában.

A hol 2-nél több tanító van, ott előbb a csoportok heti tanóráinak száma növekednék addig, míg minden csoport heti 5—6 órai oktatásban részesülne. S a hol tanerő elég van, ott lehetne aztán úgy a fiu- mint leány ism. iskolásokat 4—4 csoportra osztani (előkészítő osztály s ism. isk. 3 osztály) és minden csoportot heti 6 órai oktatásban részesíteni.

Megjegyzendő, hogy a hol többféle jellegű iskola adná a szükséges tanerőket s mindenik kész az ism. iskola fenntartására, ott — legezészerűbben — az iskolaszékek maguk határoznak el közös egyetértéssel, hogy melyik fenntartandó, melyik ism. isk. osztály, vagy osztályok taníttatását szervezi és végezi. s ha ez nem sikerül, a tanfelügyelő bizatnék meg a felosztással, mert különben sok mitssem érő ism. iskola létesülne.

Mit és mennyit tanuljanak az ismétlő iskolások?

Tanuljanak keveset, de jól, gyakorlatiast de úgy, hogy lelkük, szívük nemesedjék; az oktatás legyen magyar nemzeti szellemű! Mindenütt a földmivelők viszonyait, igényeit tartva szem előtt, de ne feledje sohasem azt, hogy a termelés az iparral és kereskedéssel szoros összeköttetésben áll, s a hol e két utóbbi pályára készülők is vannak a tanítványok között, ott másod sorban ezek igényeinek lehető kielégítését se mulasztja el.

Az ismétlő oktatás könyve ne a szerint különbözzék, városra vagy falura kell-e, hanem e szerint: milyen nemű ism. iskolások részére s melyik csoport számára kell?

Legyen külön a fiuk és külön a lányok részére.

Legyen külön az előkészítő osztály s az ism. isk. 1., 2., 3. tanfolyama számára. Az utóbbi 3 lehet és kell is hogy legyen, egy bötetben kapható, hogy a két vagy három csoportra osztott ism. iskolák használhassák. A könyvek lehető rövidek, de velősek legyenek!

I. Az előkészítő osztály (az olvasni, irni, számolni épen nem, vagy csak kevéssé tudók) könyvében szükséges:

a) Ábéczé, mely gyorsan haladhat s gyakorlatra szánt darabjaiban az ism. iskolások korára, értelmére, ez iskola céljára legyen tekintettel;

b) szükségesek szívnemesítő olvasmányok (magyar népmesék, mondák, hazafias versek, dalok,) ismeretterjesztőkül, — melyek azonban az ember életével nagyrészt kapcsolatba hozatván érzelmileg is nevelének — természeti képek kiváló tekintettel a földmivelésre, gazdálkodásra, egészségügyi intések. Az olvasmányok végén legyenek összefoglaló kérdések, fokozatosan tömörebbek, melyek élő szóbeli és írásbeli-fogalmazás gyakorlására valók.

A tulajdonképeni ismétlő iskolai olvasókönyv tartalmazzon olvasmányokat a magyar nemzeti irodalom kitűnő termékei köréből s közölje ezekkel kapcsolatban legkiválóbb íróink rövid életrajzát, a földrajz köréből

egy- jellemző képeket leginkább tárgyaván hazánkat, az osztrák-magyar monarchiát, Európát, aztán a többi földrészt s a természettani és csillagatani földrajz kiváló részleteit, a könyvhöz — ha más nem — Magyarország térképe legyen csatolva, s a mit erről csak megtanulhatnak, azt könyvbe irni fölösleges, tehát a földrajzi rész nem lenne sem bő, sem száraz; a történelemből szóljon a nevezetesebb tényekről, férfiakról, de e közben adja az uralkodók sorrendjét is, kapcsolja ide az alkotmánytan főbb részleteit, ide vágólag legterjedelmesebb legyen a polgári jogok és kötelességek tárgyalásában úgy, hogy itt az eljárások módjait se mellőzze, mert igen fontos tudnunk, mit hogyan kell tennünk, szabad tennünk s hogyan kereshetünk jogorvoslást, törvény-adta kedvezményt stb.; az egészségtan köréből ismertesse az ember testét, lelkét (röviden), az épség és egészség fenntartásának módjait s mutasson rá azon hiányokra, bajokra, melyek e téren uralkodnak s melyek jóakarattal, szorgalom által eltüntethetők, adjon útmutatást a gyermek-nevelésre; a gazdaság és kertészettan vonatkozásával az iparra s összekötve a természetrajzzal és természettannal érdemel itt kitűnő figyelmet. A tudományos rendszerezést mellőzném, ismertetni kell azon tárgyakat és tüneményeket, melyek a gazdaságban s kertészettanban szerepet játszanak, ismertetni a terményeket, állatokat, melyek legnagyobb haszonnal termelhetők, tenyészthetők s a módot részletesen és okadatoltan, a hogyan tennünk kell. Ez oktatás ne csak elméleti legyen, de gyakorlati is, a mennyire csak lehet.

A szám- és mértan köréből az olvasókönyv adjon a gyakorlati életben gyakran előforduló műveltek kivételére 1—1 teljesen kidolgozott példát s ismertesse a takarékosági, hitel, biztosító intézeteket.

Végül ügyiratok mintái s az egyikről-másikról szükséges ismeretek közlése zárják be a könyvet.

E könyv vonzóan írva kedély-képző, magyar nemzeti érzelmeket fejlesztő, erősítő s teljesen gyakorlati lenne oly irányban, minőben a gazdálkodással foglalkozókra nézve szükséges. A lányok számára írott a részletekben nagyon el kell hogy térjen a fiukétól.

A tanításban a szemléltetés és szóbeliség uralkodjék, a könyv az azok által szerettek megörökítésére szolgáljon.

Az ének és rajz sehol se hiányozzék. Abból 1, 2 sőt több szólamu dalok, hazafias, esetleg egyházi énekek gyakoroltassanak, s így az énekkar alapja legyen letéve; ebből a ház, kert, föld beosztása, berendezése s a házi-ipar üzött ágai nyerjenek csint és célszerűséget.

Az ismétlő iskolák mellett legyen ifjúsági könyvtár; a tanító hasson oda, hogy a postai takarékpénztárba, vagy ennek hiányában az iskolaiba lehetőleg minden tanuló betevő legyen; az ismétlő iskolások önként vállalkozó tanulói tanuljanak házi ipart a helyi körülmények szerint, népiskolai tanítótól-e vagy nem, az leginkább a viszonyoktól függ.

Keveset inkább, de jól, ez a fő elv.

Hazánk lakóinak zömét, a leendő gazdákat, gazdaszonyokat, cselédeket, napszamosokat, szóval a termelőket nevelnünk oktatnunk kell, ez a feladat, mely mellé méltóan sorakozik a magyar hazafiság és nyelvterjesztése, mire nézve az ismétlő iskola kiváló tényező.

Ujfalussy Sándor.

A miről még mindig beszélhetni.

Rengeteg a panasz, és nem ok nélkül, úgy egyesektől, mint tanügyi és társadalmi lapjainktól, hogy a tanító nem részesül azon tekintély és elismerésben, melyet jogosan megérdemel, sőt magát az állást is valami alárendeltnek tekintik. Van is a panasznak valami alapja bőségesen s fájdalom! nem kell ennek bebizonyítására az okokat keresni, lépten-nyomon találhatók.

Azonban ne legyünk elfogultak, ismerjük el, hogy a vizonyok — a multat és jelent összehasonlítva — változtak, mert volt idő, mikor a tanító önfeláldozó, minden idejét és tehetségét igénybe vevő, testet és lelket felemészítő munkásságának még a pusztá elismerés sem volt jutalma, hanem nyert e helyett kicsinylést és megvetést; s csak a kebelében élő öntudatból nyert erőt hivatala folytatására s igen gyakran a méltatlanságok elviselésére. És ha a terhes munka elzibbasztotta, megtörte testi és lelki erejét; ha alkalmatlanná lett a munkára: a keserűség könnyével áztatott kegyelem kenyeren tetgette életét. Osztályrésze volt küzdelmes élet után koldusbot.

Ezen sötét képpel összehasonlítva helyzetünket, haladást látunk, mert, — habár ritkán is, — elismeréssel adóznak munkánkért. Az elismerés pedig a tekintély alapja. És, — ha a munka megtörte erőnket, — részben az állam, társadalom, részben saját magunk által alkotott nyugdíjjal megélhetésünk, úgy a hogy, biztosítva lett. Tehát az idők javultak! Nem mintha pontosan leróná a társadalom a tanítókkal szemben fennálló tartozását; ennyire még nem jutottunk el s a látszat szerint még „távol van az ígért földje,” de az elismerés, habár pusztá elismerés is, általánosabbá lett. A tanítói hivatás fontossága a társadalom minden rétegében hangoztatik. Az általános népjólétet célzó intézkedések megvalósítását a tanítóktól várják, s habár a minden oldalról a tanítók vállaira rakott teher alatt a véges erő kifáradt, édes annak tudata, hogy a cél csak velünk és általunk érhető el, s tette sarkalja a gyengülő erőt, ha a fárasztó munkát a kiérdemelt elismerés követi, mert a nehéz munka, sanyaru kenyér közt édes vigasz az elismerés.

De, ha a tényeket mélyebben vizsgáljuk, átlátjuk, hogy az elismerés még mindig nem olyan, milyent óhajtani kell, kivánni lehet. Elismerik a nevelés nagy horderejét, mert az ezzel szemben felállítható ellenvélemények eltörpülnek; elismerik a tanítói hivatás fontosságát, mert a tényeket nem lehet elvitatni; nagyon sokan frásisokat gyártanak, csak hogy nagyot mondjanak; csak hogy a nevelésügynek melegen érző barátjainak láttassanak, csak hogy lehető céljukat ez által is könnyebben megközelíthessék, s ha ez megvan... mindent elfelednek.

Nem ilyen elismerést kérünk! A napszámos munkabérére követeli; mi a pontosan és egyszerűen végzett munka szerény jutalmát, a pusztá elismerést kér. Ez nem áldozat, ez *tán kötelesség*. Minden pályának vannak tövisai, de nálunk aránytalanul sok, vegyenek el belőle s helyettesítsék egy pár rózsával.

De térjünk a dologra. Vizsgáljuk meg: mi oka annak, hogy a tanító annyira mostoha gyermeke a társadalomnak; hogy az elismerés tekintély, mely oly sokat hangoztatik, még oly annyira idegenszerű? Az okok közül jelenleg csak egy párra fordítsuk figyelmünket; az egészet előszámlálni, — ha lehetséges volna is, — nem egy rövid cikk keretébe való

Oka először és nagyjában, hogy a paedagógiának nincs meg az öt megillető népszerűsége. Míg minden tudományág öt megillető helyet hódított, addig a nevelés tudománya még maig is „nébátsd virág”. A társadalom magasabb és alsóbb rétegében mindenre eleget gondolnak, csak éppen erre keveset. Mily sokat gondolnak az állattenyésztéssel, nemesítéssel; mily érzékeny vonásokban festik a már-már megszűnő rabszolgaság nyomorát: de saját magzatuk nevelésére vajmi keveset gondolnak. Nagyon sok magánkönyvtár gazdagon van képviselve mindennemű munkákban, de a nevelésről csak elvétve van egy-egy vékony kis füzet; úgy annyira, hogy ha megvizsgáltatnék a nélkül, hogy a tulajdonos ismerve volna, a vizsgáló hajlandó lehetne öt valami „kolduló barát” gondolni. Mi ennek oka? Hogy azon nézetben lennének, miszerint erre semmi szükség nincs; ez csak a dajkák és nevelőknek szükséges, távolról sem tétélezhetni fel. Én legalább hajlandó vagyok annak tulajdonítani ezt, hogy annak népszerűségeért vajmi kevés tétézett. Legyünk őszinték és valljuk be, hogy a paedagógiának azért nincs maig is népszerűsége, mert a tanítók előtt sem volt olyan, s így szóval és tettel keveset tettek a népszerűsítésért, e mulasztás eredménye vissza szállt a jelen nemzedékre; mindenki kedvet és hivatást érez a hozzá szólásra, ítélet mondásra, hisz elengedhetlen kelléknek „egy kis általános műveltséget és türelmet” hisznek.

Már pedig míg ez így lesz, míg be nem lesz bizonyítva, hogy a tanító szakmájának méltó képviselője: addig imádkozhatunk, hogy „Elismerés jöjjön el a te országod” nem fog az eljőni; addig jogos lesz a tanító helyzetére még ma is illő egy régi tanítónak ezen kifakadása: „Istenem, Istenem! mit vétettem ellened, hogy tanítónak tétél.” De, ha úgy az iskolában, mint künn az életben bebizonyítjuk, hogy a nevelés művészetéhez nem egy kis műveltség és türelem, hanem folytonos vizsgálódás nagy lélek és embertani ismeret szükséges; ha kimutatjuk, hogy ismerni az indokot, az eszközöket és módokat, melyekkel a gyermekben szunyadazó összes tehetségeket kifejteni és helyes irányba terelhetni, nem valami könnyű; ha kimutatjuk, hogy mily nem megvetendő tudomány kell ahoz, hogy a gyermek gondolkodását, kedélyét, érzését aponosan ismerhessük s azt a szédítő mélységek közepette biztos rővparthoz juttassuk; ha így kimutatjuk, hogy a nevelés tudományának épp oly első hely adandó úgy a palotákban, mint a kunyhókban; szóval ha meggyőzetik és meggyőződik a gyermeke jövőjét szíven viselő szülő, hogy a nevelés tudománya az első: akkor meg leend népszerűsége a paedagógiának; akkor át fogják látni, el fogják ismerni, hogy az emberiség javát célzó népnevelés újabb és nagyobb-nagyobb diadalai az általuk eddig alig észrevett, sőt legtöbbször lenézett, gyakran megtürt tanítók által jön létre; akkor nem fognak késni az elismeréssel; akkor meg leend a tekintély.

Nem hirdetni kell tehát a népnevelés fontosságát, hanem kimutatni, hogy valóban az; nem követelni kell az elismerést, hanem odaadó munkánk, szorgalmunk, általános és szakműveltségünk, folytonos tanulás által kiérdemelni. Csupán állásáért senkit sem tisztelnek, annál kevésbé a szerény állású tanítót. A tiszteletet, elismerést csak a hiven, becsületesen és a mi legfőbb sikeresen betöltött munka érdemelheti ki!

Oka másodsor a társadalom előítélete.

A szorosabb értelemben vett néptanítói állás új állás, még mondhatni a kezdet nehézségeivel küzködik

s mint minden újnak, ennek is meg kell küzdeni az előítélettel, mely a multak szülöttje s melyet a jövő van hivatra kiirtani. S ha panaszkodunk annak fennállásáért, ne feledjük, hogy csak nem régiben s némely helyt még most is a 3-4 gymnásialis osztályt jól rosszul végzett tanuló használja a „tanító“ nevet, ilyenfól nem várhattak s nem várhatnak sokat, de az ily állást sem nézhetik valami nagyra; s ha a nagyobb készült-ségüket is azon szemüvegen nézik, s azon mérlegen mérik még ma is sokan, a mi öreg hiba ugyan: de nagy részben a tanítóktól függ az összehasonlításnak javukra dölése.

Ugyanis bármily nagy legyen az előítélet, a társadalom belátással bíró elemei, valamint a törvényhozás tiszteletre méltó czélt tűznek az iskolának, melyet elérni leghőbb vágyunk kell hogy legyen, s melyet elérni nem 3-4 osztály elvégzésével, hanem jelentékeny előképzettséggel és még jelentékenyebb önképzéssel lehet. Az egyház és állam nemes versenyre keltek, hogy ezen előképzettséget megszerezhessük; önképzésünkért mi is tegyük meg, mi lehető. Csak így várhatjuk az előítélet meglazulását.

Az állásunk nagy jelentőségének elismerése, az alkalmazhatóság meghatározott mértéke nagyban emelte a néptanítók tekintélyét, de nekünk azt ki kell érdemelni. Senki sincs oly közeli összeköttetésben a társadalom minden rétegével; senki sem mutathatja be ismereteit oly közvetlen; és senki sincs oly gyakran ismeretei bemutatására, felhasználására felhiva, mint éppen a tanító. Használja fel a kínálkozó alkalmat, hol ismeretei és tanácsaira szükség van és vele használhat. Tart-suk szemünk előtt, hogy „a tanító két életet él, másokért és magáért.“ Ne zárkozzunk el a társadalom különböző rétegeitől, mert, habár igaz, hogy a tanítónak az iskola az ő otthona; itt találja fel a legnagyobb működési tért; itt kell szakavatott kézzel munkálkodni; az is igaz, hogy a társadalomban is fontos szerep van számára, melyeknek egy része nagy részben általa nyerhet megoldást; és ha itt is minél hivatottabban végezzük az általunk megvalósíthatókat, annál inkább tart-hatunk igényt elismerésre, tekintélyre.

A közművelődésnek minden ága megköveteli a tanító odaadását, önzetlen munkásságát; minden perc-ben készen álljunk a munkára, s ha a jutalom kicsiny-lés, félremagyarázás lenne, ne essünk kétségbe, mert a kitaró munka meg fogja hozni gyümölcsét. Eljön az idő, mikor a közművelődés leghatalmasabb oszlopának a tanítót tartják *meggyőződésből*. Hogy ez minél hamar-
rább bekövetkezzék, oda munka, hivatás szeretet, egyé-niségünk súlyának elismertetése szükséges.

Oka harmadszor a szegénység.

Bár mennyire hangoztatják a népnevelés fontos-ságát; bár mennyire igyekeznek a tanító kötelességeit hiven teljesíteni: tekintélye emelkedetésének megtör-hetetlen akadály — különösen a falusi tanítóknál — a szegénység. Nagyon is igazat mondott hazánk első vezér- és kormányfője, midőn úgy nyilatkozott, hogy a kétszeres adószámítás nagyon kevés tanítót tesz megyei képviselővé. E fájdalom! tény s a tényeket nem lehet elvitatni. S habár fájdalmas is a törvényhozás csarno-kában elhangzott itélet, szegénységünket nincs mit szeg-nyenleni, szegények vagyunk; a nemzet szegény nap-szamosai, kiknek szorgalmát, munkaszeretetét, hivatása-erőkhöz mért betöltését itt-ott, néha-néha méltányolják, de akaratlanul is oda teszik: „jobb sorára lett volna érdemes ez a szegény tanító.“ Bár mennyire méltányol-

ják a czélt és annak megközelítéséért folytatott nemes harc-zót, az anyagi gondokkal viaskodó tanítónak nincs — s talán jövőben sem lesz — azon tekintélye, melyet különben jogosan kiérdemelne.

Csak magamféle falusi tanítókról szólok, kiknek annyira magasztalják azon irigylendő helyzetüket, hogy ők azt az üde, éltető léget szivhatják; nem gondolják meg azon szerencsések, kik a mi helyzetünket annyira dicsérik, hogy nem éppen testgyakorlat végett hány aj-tóközöböt kell átlépnie nagyon soknak, hogy hátrálé-kos fizetése miatt az anyagi gondokkal küzködő család-ját fenntarthassa. Néha-néha kap is egy-egy jó akaró-jától, ki viláért sem uzsorás, mert csak 10, legfennebb 15%-ra kölcsönöz 3 hosszú hónapra, akkor megfizeti, ha valahogy fizetés hátrálékának bár egy részéhez jut-hatott, ellenesetben nyakába veszi ismét a világot s „jár csendesesen, de fél.“

Hát még azon tanító mily tekintélyt bir megho-nosítani, ki egyházfi uramékkal kénytelen járnai gábor-l-házra azért az eléggé rászolgált néhány véka gaboná-ból álló fizetéséért, mit — a felhajtást és mernyiséget tekintve, — jogosan nevezhetni bérnek. S kik rendes fizetést élveznek, azok között is hány eset van arra, hogy 8-10 hóig semmi fizetést nem kapnak, s ha az ilyen fűhöz, fához kapkodva, nem bir oly tekintélyt biz-tosítani, milyent másképp megérdemelné, kérdem: nem szegénység az oka? És ha az ily tanító elfeledkezik hi-vatásáról, jogosan elítélhető?

S azon tanító, ki a rendetlen fizetés kiszolgálás miatt, családját is vajmi nehezen bírja fenntartani, ar-nál kevésbé tudja beszerezni azon segéd-alközöket, melyek segítségével ismereteit szélesítve, a kor színve-nalán megállhasson. S ha e miatt közönyössé lesz, ezért csak részben lehet felelős, mert a kérdések kérdése: *élni, csak azután következik: hogyan élni!* Természet-
sen csak olyan tanítókról lehet itt szó, kik a mostoha sors miatt lettek közönségesek, kik ilyenné nem azért lettek, azokhoz nincs szavunk.

Igaz, hogy a tanítónak többféle — állásához illő — mellékkeresetei lehetnek, de azok csak mellékkere-setek, s az ezért járó jutalom is csak mellékjövedelem lehet. S ha a nevelés egész embert kíván, önkényű ké-vetkezik, hogy *ki csak annak él, abból megélhessen*. S erőnket hatványozza azon remény, hogy eljövend azon idő, mikor nem csak a kötelességek sokaságánál lesz első a tanító, hanem a becsülettel elvégzett munka ki-érdemelt jutalma hasonló lesz más tisztviselők jövedel-méhez, kiknek hivataluk betöltéséhez sem több ismeret sem több odaadás nem kívántatik.

De a remény, csak remény s megvalósítására a távol jövő van hivatra. Addig is azonban az iskola fentartók, legyen az község, vagy egyház, a nevelés s a tanítók tekintélye emelése érdekében tehetnek any-nyit, hogy a rászolgált fizetést pontosan kiszolgálják. Ez a tanító tekintélyének emelkedése útjából a legnagyobb akadályt hártja el.

Azonban nincs miért tovább folytatni. Az eddigi-
ekből önkényt következik, hogy a társadalom nem fogja azon rangfokozatra emelni a tanítót, melyre jogosan igényt tarthatni vél, ha folytonosan hangsúlyozzuk is hivatásunk fontosságát. A tekintély csak azon esetben lesz tulajdonunk, ha kitaró munka, folytonos tanulás, jellem- és erkölcsössel kiérdemeltük; ha a mult özülött-jét s a jelen neveltjét — az előítéletet — ledöntöttük; ha az iskola fentartók szerény fizetésünket rendesen ki-utalják. Még ez esetben is nagyon sok követelmény

megoldása után lesz a tekintély általánossá; még ezután is nagyon sok külső és belső okokkal kell küzdeni, melyeknek gyakori eredménye félreértés, guny és rágalom, de a hűséggel elvégzett munka, szorgalom, szerénység gyümölcs nélkül nem maradhat.

Míg ez eljő, tartsuk eszünkbe, hogy sulyos munka nehezül a tanító vállaira, de bár nehéz a pálya s tövissel teljes, azonban rajta szép küzdeni, vagy mit Kosuth oly szépen fejezett ki: „A tanító szerepe hasonló a harmat szerepéhez, gázolja ember és marha ereg, de nyomában virág kél.” E nyilatkozat öntsön erőt a gyengébe, sarkalja az erősebbet a jobb jövő göröncsös útjának egyengetésére.

Papp György.

A nemi különbség eredete az emberek, állatok és növényeknél.

A mióta a természet titkait vizsgálják, s rejtélyeit megfejteni igyekeznek, azóta a természetbuvárok egy nagy problémája a nemi különbségek megfejtése volt. Ennek megfejtésére gondoltak ki számos hypothesis-t, és ennek vizsgálására áldoztak legtöbb időt és fáradságot. Nem fárastom az olvasót történelmi lehozattal. Az ő és középkor rejtélyes nézetei és hite e téren ma csak mosolyt idézne elő a komoly vizsgáló arcán. S bár ezen nézetekből származott az ős nemzés — generatio aequivoa; — de ennek halálos ítélete ezen mondatban „omne vivum ex ovo” világnézetté vált. Ezen hitet megerősítette az, hogy az emberi magban az ondó bártsákat (a spermatozoákat) felfedezték, és így a fentebbi nézet akkor midőn az ondó bárcsa a petével egyesült, mintegy eldöntötte a tojásból szaporodás elméletét. Ezóta ez már többé nem elmélet, hanem positiv igazsággá lett. Schwan és követői mint a sejt-tudomány megalapítói, felfedezéseikkel ezen nézetnek mind erősebb alapot teremtettek, azzal, hogy a pete és ondó-bárcsa (spermatozoa) alakzati becsét a sejttel azonosították. Most már lehetett így nyilatkozni: „a nemzés két sejtnek egyesüléséből áll,” de a sejt két különböző nemű egyéntől származott lehet; hanem a faj legtöbb esetben mégis ugyanaz.

Az emberi vizsgálódással elválhatatlanul együtt jár az, hogy minél közelebb hiszi magát az ember valamely problema megoldásához, annál több új, és addig még ismeretlen problema tűnik a régi mellett fel. A látkör szélesbül, és az új kérdéseknek egész halmaza kezdi környékezni a vizsgált, és a mit értelmünk felfogni és megfejteni nem tud, annak mégis a megfejtésére új módszerről és új segédeszközökről szeretünk gondolkodni. A mai századnak közepén megismerkedtek a szűz nemzéssel — parthenogenesis — mely először a méhek tenyésztésénél vevődött észre; azután észlelték még más alsóbb szervezetű állatoknál is, mint a Daphniáknál és Ostracodennél stb. másnál is. Ez egy új problémát teremtett, mert nemzés csupán petéből megtermékenyítés nélkül (spermatozoa nélkül) és ondó bárcsa nélkül alig lehetett érthetővé.

Ha a méh királyné vagy dolgozó méh nem párosodik, mindég csak olyan petét rak, melyből dolgozó méh lesz, ezt a zoológusok orrenotokiának nevezik. Ebből azután azt hitték, hogy az orrenotokiát a parthenogenesis eszközli; és így ebből azon hypothesis állott elő, hogy a himnem keletkezését mindig a tökéletlen vagy éppen párzás hiány teremti. Ennek

ellenkezőjét bizonyította a vízi bolhák és daphniák tanulmányozása, melyeknél bebizonyítható volt, hogy a meg nem termékenyített petékből több generation át mind csak nőczék állottak elő — thelytokia — mindaddig, míg a tápláléknak bővében voltak, t. i. tavasszal és őszön; de mihelyt a táplálék szűkült, mint ez őszszel, vagy midőn a mocsárok kiszáradni szoktak, megtörténik, és a daphniáknak ilyen helyen a tartózkodás nem igen kellemessé válik, azonnal a termékenyítlen petékből a nőczék mellett himek is kezdenek kibujni, és elkezdenek párosodni, és ezek azután termékeny petéket raknak le, és az ilyenek feltűnően nagyobbak, kemény kéreggel vannak ellátva, és a száraz iszapban áttelelnek, ezek az úgynevezett lappangó peték, a nyugalomban csendesen tovább fejlődnek. A nyári időben lerakott és termékenyítés nélküli peték, csak ritkán válnak el az anyatesttől, és a költő ürben minden nyugalomnál fejlődnek ki — subitans peték. — Ehez hasonló jelenségeket észlelhetünk a levél tetvek-nél is. A tények ilyen sorozatja azt látszik bizonyítani, hogy a nemzéshez nem okvetlenül szükséges a párosodás, hanem az egész dolog létrejöttéhez csak azon körülmény szükséges, mely képesítse az egyént tartós vagy lappangó pete larakására; azaz olyan petezésre, melyben csira van, még pedig olyan, mely tovább fejlődésre képes; és a mely nyugalmas alváshoz hasonló állapotban képes lesz kitartani; azaz a külső és ártalmas viszonyoknak ellenállani, melyeknek a szervezet kifejlődött állapotjában p. o. az élelem hiány, vagy a hőmérsék befolyása miatt ellenállani nem lehet képes. Az ilyen felfogás a láthatárt messze kiszélesíti, mert nagyon az olyan a teremtmények, melyek nemzés útján állottak elő, így p. o. a nyilván nősző növényeknek magvai ezen nyugvó állapotnak meglehetősen ellentálló képességével bírnak. Azon körülmény, hogy sok rejtve nősző növénynek termékenyülés nélküli sporája nyugalomra képes; valamint Szeboldnak azon felfedezése, hogy egy némely phytlopodának lappangó petéje van, mely a parthenogenesis útján jött létre, ezen új elméletet alapjában megingatta.

Az 1881-ik évben Hensen phisiológiájában a nemzésről írva rövid, de kitűnő felvilágosításokat nyújtó adatokat ad elő a melyek jelenleg uralkodó kérdéseket szintén megfejtik. De bármily érdekesen vázolja a nemzésnek ismert tényeit, és a kételyes tényeket érthetőleg akarja megvilágosítani, mégis meglehetősen chaos támad az ő kitűnő munkájában is, melyből csak úgy lehet kiigazodni, ha új vizsgálati módokat fognak feltalálni, és a kísérletezést e téren tovább folytatják. E téren kitűnő kutató Darwin volt. Hogy a fajok eredetének problémáját megfejtésére, a házi állatok tenyésztésénél megfigyelhető észleleteknek teméntelen eseteit jegyezte fel, és ezen elvből kiindulva a biológiai vizsgálatnak egy új nemét honosította meg. Ezen módszer némely tekintetben hasonló az államtudomány statistikájához, a miért is ő ezen eljárását statistikai módszernek nevezte el. Az ily módon elért eredményeket még ezután kísérletezés útján szigorú vizsgálódásnak vette alá. És e nyomon írta meg maradandó becsű egyik munkáját, melynek czime: „a kereszteződés és öntermékenyítés a növényországban,” e művében megírt vizsgálatainak eredménye szoros összefüggésben van a nemzés tanával s mivel észleleteinek nagy számát a kísérletezés is megerősítette e téren minden más vizsgálati módszernél biztosabb eredményeket szolgáltatott a tudománynak. A fajtás, az az olyan nemzés, hol a him és női termékenyítő sejt ugyanazon egyénektől származik, vagy épp en

közel rokontól, Darwin szerint nagyon gyenge ivadékok szülhet, és hogy ha ez nemzedéken át folytatódik, e miatt a fajnak ki kell pusztulnia. Ez lenne az ok, a miért a természet kereszteződés által igyekszik ilyenmő fajzást kikerülni. Erre szembeüő példát nyújtanak a virágzat alakok, és számos esetben a virágalknak alkalmazkodása a rovaroknak hozzá férhetésére. A parthenogenesis és főképpen termékenyítés nélküli nemzés újáni szaporodás kigondolhatólag a legmagasabb foka a fajzásnak, és azzal a hypothesis is igazolva van, hogy a nem szaporodás is olyan berendezés, mely szerint szükségképpen az elfajzás megakadályoztatik. És ezzel ejutottunk azon fontos tételhez, mely így hangzik: „nemzés lehetséges a nélkül, hogy az organismusban különbség lenne a nemeket illetőleg; de e nélkül lehetetlen, hogy több ivadékon át nemzés történjen.“

Darwin vizsgálatai az ifju biologusokra rendkívül buzditólag hatottak. Tanítványainak nagy része a Häckel befolyása nyomán szorgalmasan dolgoznak a morphologia és paleontologia terén, és naponként újabb felfedezéseket tesznek a törzsállatokat illetőleg.

A Darwinisták közül kevesen követik a nagy meszternek nyomdokát, hogy a fajok variatiójait kutassák. A vizsgálat e téren rendkívül nehéz. Weisman ezen a téren sokat kutatott, sokat fáradozott; de a dicsőség a legújabb időben nem neki jutott, hanem nálánál a tudományos világban még alig ismert és kisebb híri német tudósnak. Bár mennyit csufolódjanak a németekkel, hogy ők mindent megretortáznak, újra mérnek és megmikroscovizálnak, nem válik szégyenökre ezen kicsinyes élcelődés, mely ernyedetlen szorgalmukat és szellemdus csoportosító észjárásukat hirdeti. Düsing Károly egy művet bocsátott közre ezen czimmel: „Die Regulierung des Geschlechtsverhältnisses beider Vermehrung der Menschen, Thiere, und Pflanzen. Vor Karl Düsing Dr. phil. mit einer Vorrede von W. Preyer, Professor in Jena. Jena Gustav Fischer 1884.“ — Ezen munka jelezi az előmenetelt a nemzés tudományában. Tartalma érdekes, általános becü.

A kérdés melyet Düsing megfejteni akar így hangzik: Miféle okok folynak be a him- és nőnemzésre? Ösmeretes, hogy ezen kérdés nemcsak a phisiologusra bir érdekl, hanem sokkal nagyobb mértékben érdekli a laicust. Minden időben voltak becületes és nem becületes természetismerők, kik számos házastársnak, kik egy fijuuskát vagy leánykát kívántak magoknak, mindenféle jó tanácsokat osztogattak, melyek a hívőknek éppen annyiszor használtak, mint a hányszor a titkos szerék, ráolvasások és más kakuk jóslások stb. A tudomány részrehajthatatlan ítélete előtt a próbát nem állották ki, s mint haszontalan scharlatanságok méltó helyeiken maradtak. Az állattenyésztés terén több szerencsés részletet mutatott fel az utolsó évtizedben a schweiczi, Thuri és az amerikai Fiquet. Ezen érdemes tenyésztők az embereknek nem osztogattak tanácsokat, hanem tenyész-állataiknak nembéli szaporítására akartak befolyást gyakorolni. Thury 1863-ban egy feltünést keltő munkát bocsátott közre a nemek eredetéről és szaporításáról, melyben azt állította, hogy a párzasi idő kezdetén fedezett tehenek mindig ünő bornyat szülnak, olyanok, melyeknél a párosítás később és huzamosabb várakozás után történik, mindig bika bornyakat ellenek. E módszerének alkalmazása 29 esetben előre megjosolhatta a nemet. Ha a párosodás mindjárt az elletési idő kezdetén történik, midőn a pete az ovariumból kiválik, és ekkor meg is termékenyítődik, akkor ezen nemzés

a tehennél mindég ünő bornyat fog eredményezni, ez Thurnak hypothesisse. A későbbi párosodás eredménye, midőn a pete a méhben vagy a méhvezetékben már vesztegelt és csak ezután jut a termékenyítéshez, akkor a nemzés eredménye him szülött lesz. Sok tenyésztő és vizsgáló ezen Thury-féle párosítási módszert megkísérlte; de az eredmény éppen olyan bizonyos nem volt, mint a Thury által felszámlált eseteknél, de nem is volt ok sem elegendő arra, hogy a Thury elméletét merőben tagadni lehetne. Sokkal több eredményt koronázta a Fiquet kísérleteit. Bika bornyak nyérése végett az ellető tehenet jól táplálta, bő és tápláló eledellel, és midőn erre a párosodási vágy és idő elérkezett, akkor fedeztette egy rendszeresen rosszul táplált, elcsigázott és többszöri fedezés által elgyengített bikával. Viszont ha ünő bornyu nemzetését akarta elérni, akkor egy rosszul táplált tehenet egy jól táplált és erőteljes bikával fedeztette. Minden esetben hol az előkészületek szabályosan megtétetődtek, a kívánt eredményt siker koronázta. Fiquet azt állítja, hogy a texasi präerieken mindenki tudja azt, hogy az elcsigázott bikák mindig bikabornyakat nemzenek; míg olyan csordáknál, melyekben több bikát tartanak, és ezek nem olyan könnyen merülnek ki, ezeknél a nemzés eredménye mindég a számos ünő bornyu. Ezekből tehát át lehet látni, hogy a kísérletezési hypothesisnek nagyon sok tény eredményeiben megfelel, és ezeket Düsing is nagyon ügyesen elméletjének bizonyítására felhasználta.

Düsing vizsgálatjánál a statistikai módszert alkalmazza, ő a poroszországi statistikai adatokat, a születéseket és házasság kötésekkel illetőleg — az utóbbi decenium alatt — igen ügyesen használja fel; de nem csak ezeket, valamint a nyilvános szülőházak protokolumjait, úgy a porosz állami ménesek és marhatenyésztési telepeknek feljegyzett részleteit is. Ezen összeszerzési módszer képessé tette nagy anyaghalmazt összegyűjteni, és ezekből a természet törvényeire és megfejtesí módszerének bebizonyítására a megfelelő adatokat bizonyítékul felhasználhatta.

Kísérleteket Düsing nem sokat tett, s nem is igen sokat tart ezekre, különösen az állatoknál; mert nagyon bajos és a költségessége miatt igen drága volna annyi kísérletet az állatokkal tenni, hogy azok bizonyító erővel birjanak. Hanem a statistica által felhozott esetekre nagyon találólag jegyzi meg Düsing, hogy ezek valódi kísérletet bizonyító esetek, melyeket egy részről a természet eszközöl, más részről az állattenyésztők a magok érdekében tesznek. Nagy fontossággal bir, és ugyszólva a vizsgálódások alapjául szolgálhat az, hogy mit Düsing a statistica-ból fedezett fel, az a nemek állandósága, vagy minden állatra nézve éppen úgy, mint a növényeknek nemi arányaira irányítható. Ismeretes az, hogy némely családokban a leány és fiuk aránya nagyon változó. De mihelyt minden születést valamely nagyobb államban összeszámitanak, akkor maradandólag a következő arány fog feltünni, hogy 100 leány gyermekre rendszeren 106 fiu születik, és ez az arány annál változatlanabb, minél több a születések száma. A fiu gyermekek közül sokkal több halva születik, de a születés után is több halálozik el közüllök, mint a leány gyermekek közül, és ez az oka, hogy később az érettebb korban az arány a két nem között egyenlő lesz.

A lovaknál hasonló módon a nemi arány 96-ot teszen, azaz 96 mén csikónak megfelelőleg száz kanca csikó ellődik; a juhaknál a nemi arány körülbelül 100-at

teszen, az az ennyi kos és ennyi juh bárány ellődik. Nemcsak hogy más állatoknál is hasonló nemi arányt találtak, hanem még a dioicus növényeknél is így áll az arány, legalább azoknál, melyeket e tekintetben megvizsgáltak. Ezen esemény jellemző ismertető jel és befolyással kell a nemre legyen, legalább hasonló körülményeknél feljegyzettek. Düsing ezután azon kérdést veti fel, hogy mégis hogyan történik az, hogy dacára a nemi arány erős ingadozásának egyes esetekben, a nemi közép arány mégis mindig állandó? A felelet erre csak az lehet, „hogy ezen eltérések magokat kiigazítják, úgy hogy egy nemnek sokasága a másikkal szülését eszközöli.“ Düsing igyekszik is ezen elméleti törvénynek a bebizonyítására sok statistikai adatot bizonyítékul felhasználni. Megkülönbözteti egy nemnek a valódi bőséget, mely p. o. minden háboru után előáll, midőn a nőnem relatív bőségbe jut, mivel a férfiaknak egy nagy része a háboruba elpusztult, és a várandó — virtualó — bőséget, mely hatásában a valódi bőséggel egyenlő eredményű. Ha a férfiak valódi bőségben vannak, akkor kétségen kívül felteendő, hogy egyes nőknek számosabb nemi érintkezésök van, mintha kevesebb férfiak volnának; hasonló eset áll elő az egyes nőkre nézve, ha a férfiakban nincsen reális bőség; mert ekkor nemi érintkezés sokkal inkább vétetik igénybe. Hasonló fordítva az eset, a férfi nemet illetőleg. Valamely nemnek, mely in puncto sexti erősen igénybe vétetik, virtualis eredménye az lesz, hogy valóban az igénybe vett nem individuumjai kevésbűnek, és így a Düsing elmélete szerint ez akkor történik, ha a születések szaporodnak. Ha valamely nő már előre haladott korában férjesül, tehát nemi élvezethez jut, és ennek következtében megtermékenyítettik, az réája nézve virtualis értelemben egyenlő a férfi hiánnyal, és ennek következtében az ilyen nőknél a hajlam nagyobb a fiu gyermekek szülésére. Bármely nem rész táplálkozásánál hasonló körülmények mellett ugyanazon eset áll bé, csekélyebb tétemény feljebítésével mellet relatív többször vétetik igénybe; a mi virtualis értelemben egyenlő azon nem egyénjeinek kevésbűlésével, tehát ilyen körülmények között saját nemét szaporítani a legnagyobb hajlandóságot mutatja.

Hosszadalmas volna minden bizonyítékjait e helyen Düsingnek felsorolni, sok esetben kénytelenek leszünk úgy mint valódi tényeket felemlíteni. Tény az, hogy háboru után az elmélettel megegyezőleg a fiu gyermekek születésének száma a normalisnak felvett 106 számot túlhaladja.

Hogy egy elcsigázott és kimerüléshez közel álló bika, hasonlólag bika bornyakat fog nemzeni, azt már fentebb is felemlítettük. Düsing statistikai adatait a porosz ménesek csikózási táblázatjairól veszi, hol a kanczák száma pontosan fel van jegyezve, és az általok nemzett csikók nemei figyelmesen feljegyeztetnek. Düsing könyvéből átvéve mellékeljük a táblát:

A mén által szöktetett kanczák száma	Az ellett csikók száma		Nemi viszony v. arány
	mén csikók	kancza csikók	
.60 vagy több	71407	70569	101,19.
55—59	75493	74912	100,77.
50—54	69972	71461	97,92.
45—49	69774	72073	96,81.
40—44	66573	69045	96,42.
35—39	44911	46493	96,60.
20—34	29023	29934	96,94.
Összeg	427153	434487	9831 közép szám.

Az itten megfigyelt eseteknek a száma olyan nagy, hogy bizonyító erejük kétségében alig lehetne kételkedni. Valóban láthatja az ember, hogy a nemi igénybe vétel bősége a himnem születésére kedvező hatású van. Körülbelül az is bizonyos, későre férjezett nők ha szülnék fiu gyermekek fognak szülni. Az ilyen egyének-től szült gyermekeknek nemi aránya 120-an felül van. Valamely nemnek hiányosabb táplálása — virtualis értelemben egyenlő a gyakoribb nemi igénybe vétellel — s azt eszközöli, hogy ugyanazon nembeli szaporodásra vezet. Ezt Düsing a fentebb említett Fiquet-féle kísérletekkel bebizonyította. Az elméletnek egészen megfelelő az, hogy azt az életben tapasztalhatjuk, hogy jól táplált tehének gyenge bikával fedeztetve csak is bika bornyakat ellenek, és viszont is hasonló esetek állanak elő.

A Düsing elméletének megfeleltek azon kísérletek is, melyeket Hoffmann a növényekkel tett; korai és későbbi termékenyítésüket illetőleg. Mind ezek után elhíhető az, hogy önszabályozó nemi viszonyok — mint az a természetben kikerülhetetlen is — valóban léteznek a nemi szaporodást illetőleg. Düsing azt hiszi, hogy a szervek azon képességét, hogy némileg magokat önként szabályozhatják a természeti kiválás nyomán sajátíthatják el, mert hasznosságuk ezen kiválásnál annyira szembeötlő. Ezen véleménynek ellenmondani nem egy könnyű dolog, hanem a legtöbb biológus azt hiszik ezen feltűnő jelenséget szeretné még más fontosabb vagy éppen lényegesebb okból leszármaztatni.

Dr. Bartók István.

(Folyt. köv.)

IRODALOM.

Természetrész a mindennapi és ismétlő népiskolák számára. Második javított kiadás. Írták: Dr. Emerich Géza és Somogyi Géza Budapest, 1882. Dobrowszky és Frankel. Ára 50 kr.

E munka egyike ismét azon iskolai tankönyveknek, a melyeket csak bizonyos föltételek mellett ajánlhatunk használatra. Hogy miért csak föltételek mellett, azt röviden elmondom. . . .

A mű három részre oszlik: „Állat“, „Növény“ és „Ásványtan“-ra. — Az első rész 61 lapot foglal magában. A második 50-öt; a harmadik 22-öt. Népiskolák számára a két előbbi rész t. i. az állat- és növénytan igen terjedelmes, igen sokat ölel fel. A magasabb, pl. polgári v. felső népiskolák sem ölelhetnek föl annyi „Állat- és különösen növényfajt, a hány e kis munkában ismertette van. De ez csekély hiba volna még; ezen könnyű segíteni egyszerű kihagyás által. Nagyobb hiba az, hogy többször mond olyat, a mi nem való, v. nem helyes. Több helyt találkoztunk homályos mondatokkal és igen gyakran germanizmussal.

Hogy mennyire terjedelmes pl. a növénytan, azt eléggé bizonyítja azon tény, hogy összesen 29 növényfajt részletez, s ezekhez, mint tipikus példányokhoz még több rokonfajt sorol. Különben az állatországból is oly sokféle fajt ismertet, hogy a népiskola ideje nem engedheti meg mindazoknak a megtanítását.

Némely állatot igen részletez, pl. ilyen részletes a kutya és a bábrabló bogár ismertetése. De a mint mondtam ez a kisebb hibája e munkának; mert az effélen könnyebben lehet segíteni. Nagyobb hiba az olyan, mely homályos mondatokkal terheli meg a gyermek fejét, vagy rontja nyelvértékét.

Mit akar pl. az ilyen mondattal? „Szagos víztől, orra alá tartva, megijed.“ „Elevenen álmodik.“ (t. i. a kutya). Az éltel csak lenyeli, nem rágja meg, (szintén a kutya). „Az oroszlan olyan erős, hogy egy ökröt szájában tartva, palánkon bir átugrani.“ „Testük a szőr helyett tollakkal fedett.“ „A száj helyett csőrük van sőt.“ Nem tudom, hogy értetné meg a szerző a gyermekkel azt, hogy a madárnak nincsen szája. S hiszi-e ő maga is, hogy a madárnál, (mint magasabb rendű állatnál) a létérti küzdelem e fontos szerve hiányzanék?

Ép ily roszt ez is: „A két előláb helyett a madaraknak szárnyaik vannak.“ — Először a mellő végtagok nem lábak; másodsor

a szárnyak nem a mellső végtagok „helyett” vannak, hanem a mellső végtagok alakultak át szárnyakká.

„Az afrikai elefánt abban különbözik az ázsiaitól, hogy füle kisebb.” Már az is hiba, hogy fülkagyló helyett fület mond, de még nagyobb hiba, illetőleg tévedés, hogy az ázsiai elefántot ruházza föl nagyobb fülkagylókkal, mert a dolog épen megfordítva áll. Aztán nem nagyon sok hibás beosztásu természetrajz, ez is az elefántot, dinót, orrszarvut, vizi lovat egy rendbe, az u. n. vastagbőrűek rendjébe sorozza. Már ha követ a munka bizonyos rendszert, akkor kövesse a helyest és nem a hibást. Az elefántok az orrmányosok rendjét képviselik, mely rendbe jelenleg csupán az az egy család tartozik: az elefántok családja. Míg a disznók és vizi lovak a páros ujjúak (nem kerézdők), és az orrszarvu a páratlan ujjúak közé sorolható.

A denevérről azt állítja, hogy „kinézése a madáréhoz hasonlít.” Hibás kifejezés az ilyen. Ha van is bizonyos hasonlóság a madár s egy denevér között: kinézésükben s szervezetükben oly nagy a különbség, hogy a denevér ismertetését egyáltalán nem kezdhetjük az említett kifejezéssel. Ilyen hibás ugyanott ez a kitétel is: a denevér négy lába kézalakú. Az ilyen leírással nem gyarapítjuk a gyermek ismeretét.

A majmokat négy kezűeknek hívja; vajjon mi jogon, mivel tán régebben így nevezték őket? Hisz a majmok hátsó végtagjai nem kezek, hanem lábak.

A strucz madarakat a gázlókkal egy csoportban, illetőleg egy rendben említi. Mire való összezavarni a gázlók és futók rendjét? Hisz a két rend közt oly lényeges különbségek vannak, hogy nagy hiba a kettőt egybe olvasztani.

A viperáról így szól: „Szemfogai üregek, s aljukon méreg mirigyekkel ellátottak. Jellemzetik a hátán végig nyúló zigzagos vonal által.” Először a méreg mirigyek nem a fogak alján vannak, hanem a nyakszirt két oldalán; másodszer nyelvtanilag is helytelen az utóbbi mondat.

A méhkirálynéről azt állítja, hogy „fulánkja nincs.” Sőt elnevezőleg, van; gyűjtő készüléke nincsen.

Hanem a legtöbb hibát az első részben az elnevezések terén találjuk. Csak úgy hemzseg a furcsábbnál furcsább nevek nagy száma e kis könyvben. S még ott is, a hol a szerzők jobb vagy egészen jó nevet kaptak legalább zárjel közé oda illesztik a rossz, helytelen nevet is, ne hogy kivesszen a magja. Így találkozunk az: agyard, zúzár, tajkos, pajzsoz, falám, agancsár, böde, szököncz, futoncz, táltor-féle gyönyörű nevekkel! Sőt tovább olvasva, ott találjuk a göröncz, furdancs, szörbenes, küllöny-féléket is, s a „füles szörnyeg”-et, a melyről hirtelen csakugyan nem tudtam, hogy miféle szörny, a míg a leírásból nem következtettem, hogy valami medusa lesz. — Azt sem értem miért nevezi a puha testű állatokat (csigák, kagylók) hasállatoknak? Azt mondja az igaz, hogy „ezen állatok a gerinczelenek között a legkifejlettebb emésztési és vérkeringési szervekkel vannak ellátva. Innen nevék, (mely utóbbi kifejezés ismét germanizmus: „innen nevék.” De ez nem elég ok egy oly kevés értelemmel bíró elnevezésre.

Miért mondja továbbá, hogy a virágállatok szájnílása körül „fulánk-nemű” szervek vannak. Sokkal jobb lenne azon szerveket karoknak vagy tapogatóknak nevezni. — És így tovább. *)

A II. részt, a növénytant a vad repecével kezdi; ezt nem mondhatom ismét helyes tapintatos eljárásnak; mert a repace szervezete nem elég egyszerű ahhoz, hogy először tárgyalandó növénynek beillenek; igen sok nehézséget nyújt. Aztán miért nevezi a repace szárát gaznemű szárnak; s a dudvákét általán gazoknak? Azt mondja pl. „a hüvelyes növények gazok.”

A levelet így ismerteti: „Minden levelen megkülönböztetünk levélynevet és levéllapot. A levélnek van felső és alsó lapja. A felső lap a szár felüli, az alsó az ellenkező lap.” Az ilyen ismertetés nem csak hogy nehézkes, de zavaros is. A gyermek utójára sem fogja látni mi hát az a levéllap?

A III. rész, az ásványtan az, mely leginkább tekintetbe veszi a népiskola kívánalmait. Körülbelül csak annyi ásványt és kőzetet tárgyal, azaz annyi fajt ismert meg, a hány a közönséges életben előfordul, s a háztartásban, gazdaságban vagy iparban hasznos szerepet játszik. A sok közül 10 fajt, az éghető ásványok közül 8 fajt, a kövek közül 11-et, a fémek közül 12-öt ismert.

Említettem még ismertetésem elején, hogy föltelesen ajánlható e könyv a népiskolák használatára; ezen állítást most sem vonom vissza, mert az említett hibák kijavítása- és a fölösleges rész

*) Jó oldala különben e résznek, valamint a következő két résznek is az, hogy inductív módszert használ, tehát a különösről halad az általánosra.

elhagyása mellett, ha jobb könyvet valaki épen nem talál, használhatja.

A mi ugyan engem illet, teljes szívemből azt óhajtom, hogy iskoláink minél több olyan tankönyvvel rendelkezzenek, melyek minden, vagy a legtöbb tekintetben megfelelnek az iskola igényeinek.

Binder Laura.

V E G Y E S E K.

— Meghívó. A kolozsmezei tanító-testület gyalui köre ez évi III-ik rendes gyűlését folyó hó (május) 19-én tartja Gyaluban az állami iskola helyiségében a következő tárgysorozattal: 1.) 8—9 óráig nyilvános tanítást tart Burján Ilona ál. iskolai rendes tanítónő. 2.) 9 órakor a gyűlés megnyitása. 3.) A mult gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása. 4.) Felolvasás, Józsa Dániel gy.-vásárhelyi ig. tanító által. 5.) «Az ismétlő iskolai oktatásról» vitatétel. Előadó: Földes Károly, mérai községi iskolai tanító. 6.) „Hogyan boldogulunk?” című könyv ismertetése, Sólyom János szucsáki ál. isk. ig. tanító által. 7.) A jövő gyűlés helyének meghatározása s indítványok tárgyalása. Ezen gyűlésre a nevelésügy barátait s a kör tagjait tisztelettel meghívja. Gyalu, 1886. május 2-án. Bocz István, köri elnök.

— Magyarellenes román iskolák. Sipos Orbán Bihar. kir. tanfelügyelője több román iskolában oly tankönyveket fedezett föl, melyek a magyarok elleni legoecsmányobb kifakadásokkal vannak teli. Megtörtént az is, hogy a tanfelügyelő ezen kérdésre: „Szereted-e a magyar hazát?” egy gyermek azzal felelt: nem! , Miért nem?” mert magyar! . . . Hát bizony ehez nem kell kommentár. Az eszközöket azonban végre is meg kell találnunk, melyekkel idegen ajku polgártársainknak ily könnyelműen esszeveszett irányu nevelését meggátolhassuk. Ép eszű ember előtt valóban megfoghatatlan az a rövidlátó gondolkodásmód, mely az idegen, különösen román ajku tanítók egy részét jellemzi. Még magyarázatát tudnók adni, ha e jelenséget csak egyes régi tanítóknál tapasztalnók; de midőn egyes ifjú, talán épen állami tan. képzidéből kikerült tanítók is, kik saját nemzetiségük iránt csak türelmességet, gyengédséget, szeretetet tapasztalhattak, tényeik által azt bizonyítják, hogy ugy gondolkoznak: nem szeretem, mert magyar, valóban az indignatio egy neme fog el bennünket.

— Az országos közoktatási tanács teljes ülést tartott. Az évi jelentés konstatalja, hogy a tanács munkássága tulnyomóan a középiskolákra szorított s a mi a középiskolák elméleti oktatásiügyének terén az utóbbi időkben történt, abban a tanácsnak kiváló szerepe volt. Most, midőn az 1883-iki XXX. t. cz. a középiskolák kérdését megoldotta, a tanács munkásságának közoktatásiügyünk egyéb ágaira is ki kell terjednie. Napirendre kell kerülnie a tanítóképezdek és középiskolai tanárképzés ügyének mihamarább, valamint a szakiskolák ügyének is. A mult év fontosabb tanügyi mozgalmai közül főlemlíti a jelentés az iskolai közegészségügy kérdésének rendezését, a melylyel némileg a külföldet is megelőztük. A fölolvastott jelentés tudomásul vétetvén, elfogadtattott Hunfalvy Pálnak egy régebben tett indítványa, hogy ezentul a tankönyvekről adott bíráló jelentések nyomassanak ki. Ezt már a közoktatásiügyi miniszter is jóváhagyta, a mennyiben megengedi, hogy a jelentések az állam által segélyezett „Néptanítók Lapja” hasábjain közöltesse. Ezután a gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások egy némely intézkedése vétetett tárgyalás alá. Általánosságban kimondatott, hogy a görög tulajdonnevek az eredeti írásmód szerint irassanak. A német nyelvnél kimondatott, hogy a mennyiben az utasításban nem foglaltatnék, vétessék be azon intézkedés, hogy egyes leczkékben a tanítás német nyetven történjék.

TARTALOM: Az ismétlő oktatás. Ujfalussy Sándor. — A miről még mindig beszélhetni. Papp György. — A nemi különbség eredete az emberek, állatok és növényeknél. Dr. Bariók István. — Irodalom. — Vegyesek.